Gazi Üniversitesi
TÜRK DÜNYASI UYGULAMA
ve ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILINDA

ULUSLARARASI GENÇ ARAŞTIRMACILAR SEMPOZYUMU

"DÜNDEN BUGÜNE TÜRK MİMARLIĞI"

Taşa, gönülden bir şey koymazsan, heykel olmaz; yapıya tarihin içinden bakmazsan, eser olmaz..

Mimar Kemaleddin

E-BİLDİRİ KİTABI

22-24 Mart 2023 / ANKARA

/ turkdamgazi / turkdamgazi https://turkdam.gazi.edu.tr

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "Dünden Bugüne Türk Mimarlığı"
Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu
Turkısh Archıtecture Internatıonal Young Researches Symposıum From Past To Present

ISBN: 978-975-507-330-9
Bu E-kitap Temmuz 2023'te Yayımlanmıştır.

Sempozyum Bildiri Kitabı
Afiş Tasarımı: Adem ÖCAL
Mizanpaj: Büşra ARSLAN

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

SEMPOZYUM ONUR KURULU

-Prof. Dr. Musa YILDIZ .... Gazi Üniversitesi Rektörü.

-Abdullah EREN.... Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı.

-Sultan RAEV.... TÜRKSOY Genel Sekreteri.

-Serkan KAYALAR... TİKA Başkanı.

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

-Prof. Dr. C. Nakış KARAMAĞARALI

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı

-Prof. Dr. Alev ÇAKMAKOĞLU KURU

Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

-Prof. Dr. Bülent AKSOY

Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı

-Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

-Prof. Dr. Türker EROĞLU

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

-Prof. Dr. Barış KARAELMA

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

-Prof. Dr. Hüseyin ELMAS

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim İş Eğitimi Anabilim Dalı

-Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü

-Doç. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

-Doç. Dr. Önder AYDIN

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

-Abbas SHADMAND

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

-Prof. Dr. Aysu AKALIN

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Bozkurt ERSOY

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Can M. HERSEK

Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Halit ÇAL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Prof. Dr. İbrahim NUMAN

FSM Vakıf Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Haşim KARPUZ

Konya Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Nusret ÇAM

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. M. Zeki İBRAHİMGİL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Sabina HACİYEVA

Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi Mimari Yapılar Ve Anıtlar Restorasyonu Bölüm Başkanı / Azerbaycan

-Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM

Marmara Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Sencer ERKMAN

Kayseri Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi / Türkiye

-Prof. Dr. Şule PFEIFFER TAŞ

Atılım Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi / Türkiye

Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Türkiye

-Doç. Dr. Ferit KERİMOV

Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü / Azerbaycan

-Doç. Dr. Önder AYDIN

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi / Türkiye

-Doç.Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi / Türkiye

-Doç.Dr. Başak Burcu EKE

Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi / Türkiye

-Doç. Dr. Semiha ALTIER

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi / Türkiye

-Doç. Dr. Sevil KERİMOVA

Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncesanat Üniversitesi / Azerbaycan

SERGİ

- "Beyaz/Miras" / Prof.Arif AZİZ

- "Türk Evleri-Bizim Evler" / Prof. Dr. Abbas Ketizmen

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ **8**

DAVETLİ KONUŞMACI **13**

Prof. Dr. Cafer GIYASİ
"OYQIRIM ANITINDAN TÜRKSOY EVİNƏ" ***13***

Prof. Dr. Suphi SAATÇİ
"GELENEKTEN GELECEĞE TÜRK MİMARLIĞI" ***20***

Doç. Dr. Sevil Kerimova
"SƏLCUQ VƏ OSMANLI MEMARLIĞININ İNKİFAFINDA AZƏRBAYCAN MEMARLARININ YERİ" ***33***

BİLDİRİLER ***41***

Abbas SHADMAND & Prof.Dr. Semra ARSLAN SELÇUK
"TÜRK SANAT VE MİMARLIK GELENEĞİNİN TEBRİZ'DEKİ SİMGESİ: GÖK MESCİT"
THE EMBODIMENT OF TURKISH ART AND ARCHITECTURE TRADITION IN TABRIZ: BLUE MOSQUE 41

Adil YILMAZ
"MOĞOLİSTAN'DA BULUNAN GÖK TÜRK KAĞANLIĞI'NIN İKİNCİ DÖNEMİNE AİT ANIT ALANLARIN MİMARİ PLANLARININKÖKENLERİ" 57

Alihan BARIŞ &Prof. Dr. C. NAKIŞ KARAMAĞARALI
"SÎRETİ SÛRETTE GÖRMEK : TÜRK CAMİ MİMARİSİNDE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR"
SENSING SPIRIT FROM APPEARANCE: CONTEMPORARY APPROACHES in TURKISH MOSQUE ARCHITECTURE 62

Ebru Melis ÖZDEMİR & Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"GÜMÜŞHACIKÖY İLÇESİNDE BULUNAN ÖZGÜN MİMARİ ÖRNEKLERİN BELGELENMESİ"
DOCUMENTATION OF ORIGINAL ARCHITECTURAL EXAMPLES IN GÜMÜŞHACIKÖY DISTRICT 80

Ayşegül DEMİRCİ & Doç. Dr. Önder AYDIN
"OSMANLI SİVİL MİMARİSİNE BİR ÖRNEK: AKŞEHİR EVLERİ"
AN EXAMPLE OF OTTOMAN CİVİL ARCHİTECTURE: TRADİTİONAL AKŞEHİR HOUSES 92

Ayşegül SONDAŞ & Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"AMASYA KIRSAL MİMARİSİNİN SEYAHATNAME VE GEZİ NOTLARI ÜZERİNDEN TARTIŞILARAK ÖRNEKLENDİRİLMESİ"
EXEMPLIFICATION OF AMASYA RURAL ARCHITECTURE BY DISCUSSION ON TRAVELS BOOKS AND NOTES 103

Ayşenur Dağ GÜRCAN & C. Nakış KARAMAĞARALI
"13.–15. YÜZYIL ARALIĞINDA ANADOLU'DA YER ALAN TEKKE YAPILARINDA EYVAN-MERKEZİ MEKÂN İLİŞKİSİ" 113

Betül ZOBİ & Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"KORUNAMAYAN OSMANLI DÖNEMİ MİRASI: KIBRIS HAN VE ANKARA HANLARI ARASINDAKİ YERİ"
THE UNPROTECTED OTTOMAN PERIOD HERITAGE: KIBRIS INN AND THE PLACE BETWEEN ANKARA KHANS 135

Dilan KAKDAŞ ATEŞ & Gülin PAYASLI OĞUZ
"ANADOLU TİCARET YOLUNUN KAVŞAK NOKTASINDA BİR KONAKLAMA YAPISI: TİTRİŞ KERVANSARAYI"
TITRIS CARAVANSERAI AN ACCOMMODATION STRUCTURE AT THE CROSSING POINT OF THE ANATOLIAN COMMERCIAL ROAD 151

Ebru ARSLAN & Olcay Türkan YURDUGÜZEL
"CACABEY MEDRESESİ'NİN KORUMA UYGULAMA SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ"
"EVALUATION OF THE PROTECTION APPLICATION PROCESS OF CACABEY MADRASAH" 157

Ela ÇELİK & Enes BOSTAN
"ÇAĞDAŞ KAMU YAPILARINDA POSTMODERN "TÜRK EVİ" ETKİLERİ"
"THE POSTMODERN IMPACT OF "TURKISH HOUSE" ON CONTEMPORARY PUBLIC BUILDINGS" 172

Emine ÖZTÜRK & Hilal TUNCER
"ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ KÜLLİYELERİN GÜNCEL KORUMA SORUNLARI: KAYSERİ HUNAT
HATUN KÜLLİYESİ VE KONYA SAHİP ATA KÜLLİYESİ ÖRNEKLERİ
CURRENT CONSERVATION PROBLEMS OF ANATOLIAN SELJUK PERIOD COMPLEXES: EXAMPLES OF KAYSERİ
HUNAT HATUN COMPLEX AND KONYA SAHİP ATA COMPLEX....181

Enes BOSTAN
"HİTİT SANATI VE MİMARLIĞINDA GEYİK TASVİRLERİNİN BENZEŞİMİ"
"THE ANALOGY OF DEER DEPICTIONS IN HITTITE ART AND ARCHITECTURE"....193

Esma EROĞLU & Adnan AKSU
"SEDAD HAKKI ELDEM MİMARLIĞINDA TARİHSEL YORDAM"
"HISTORICAL APPROACH IN SEDAD HAKKI ELDEM ARCHITECTURE"....207

Feyza HALI KABATAŞ & Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"KIRSAL KONUT MİMARİSİNDE TÜTEKLİKLİ ÖRTÜ SİSTEMİ: ERZURUM, SİVAS VE BAYBURT ÖRNEĞİ"
"TUTEKLIK COVER SYSTEM IN RURAL ARCHITECTURE: "THE CASE OF ERZURUM, SIVAS AND BAYBURT....221

Doç. Dr. Filiz KARAKUŞ
"ÇOBANOĞULLARI DÖNEMİNDE KASTAMONU KENTİ"
"THE CITY OF KASTAMONU IN THE PERIOD OF COBANOGULLARI" 231

Hayrun Nisa KURUÇAY
"EKLEKTİSİZM ÖNCESİ OSMANLI MİMARİSİNE BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞ AÇISI"
"A integrative Perspective on Ottoman Architecture Before Eclecticism" 240

İrem BAĞLAN & Doç. Dr. Önder AYDIN
"OSMANLI MIMARISININ SON DÖNEMININ RESIM SANATINA YANSIMASI"
"REFLECTION OF THE LAST PERIOD OF OTTOMAN ARCHITECTURE ON PAINTING" 249

Lâl Dalay & Deniz Çalışır Pençe
"80'LER İÇ MEKANLARI VE DOĞA İLE KURDUKLARI İLIŞKİ ÜZERINE BIR OKUMA: DÖNEM MİMARLARININ
İSTANBUL BANLIYÖSÜNDEKI AZ KATLI KONUT YAPILARI"
"A READING ON 80S INTERIORS AND THEIR RELATIONSHIP WITH NATURE: SUBURBAN LOW-RISE
RESIDENTIAL BUILDINGS IN ISTANBUL BY ARCHITECTS OF THE ERA"....261

Araş. Gör. Mazlum KALAK & Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"OSMANLI'DA GEÇMİŞ MEDENİYETLERİN İZLERİNİN KORUNMASI"
"CONSERVING TRACES OF PAST CIVILIZATIONS IN OTTOMAN"....275

Zafer SAĞDIÇ
"GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ YAYINLARI VE AKADEMİ'NİN YAYINCI KİMLİĞİ"
"ACADEMY OF FINE ARTS ISTANBUL PRESS AND ACADEMY'S IDENTITY AS A PUBLISHER"....288

Melih AK & C. Nakış KARAMAĞARALI
"ANADOLU TÜRK CAMİLERİNDE AVLUNUN GELİŞİMİ"
"THE EVOLUTION OF COURTYARD IN THE ANATOLIAN TURKISH MOSQUES"....299

Minel Ahu KARA & Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"OSMANLI DÖNEMİNDEKİ AHŞAP KORUMA VE TAMİRAT TEKNİKLERİNİN ALİ TALAT BEY'İN "AHŞAP İNŞAAT VE EŞKALİ"
KİTABI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ"
"ASSESSMENT OF OTTOMAN WOOD CONSERVATION AND RESTORATION TECHNIQUES
THROUGH "AHŞAP İNŞAAT VE EŞKALİ" BY ALI TALAT BEY" 318

Minel Ahu KARA & Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE YAPI İŞLERİNDE AHŞABIN KULLANIM OLANAKLARI"
"POTENTIAL OF USING WOOD IN BUILDINGS DURING THE OTTOMAN ERA" 330

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

Miskine AKAR & Nur URFALIOĞLU
"18. YÜZYIL İSTANBUL ÇEŞMELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ ÇEŞMELERİ"
"AN EVALUATION ON THE 18TH CENTURY ISTANBUL FOUNTAINS: OSMAN III AND MUSTAFA III PERIOD FOUNTAİNS"....339

Doç. Dr. Mustafa KORUMAZ & Yüksek Mimar Sinem Tuğçe ŞAHİN
"KENT BELLEĞİNDE YER EDİNMİŞ BİNALARIN YIKILMASININ KENTSEL HAFIZAYA OLUMSUZ ETKİLERİNE YÖNELİK KONYA
ÖRNEĞİNDE DEĞERLENDİRMELER"
"EVALUATIONS ON THE NEGATIVE EFFECTS OF DECONSTRUCTED BUILDINGS FOR URBAN IDENTIY
AS EXAMPLE OF KONYA" 356

Rahima RASHİDZADE
"21. YÜZ YIL MİMARİSİNDE MİNARELERİN ANLAM VE İŞLEV DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ"
"EXAMİNATİON OF THE MEANİNG AND FUNCT ON CHANGE OF MİNARETSN 21ST CENTURY
TURKİSH ARCHİTECTURE"....369

Arş. Gör. Sadakat Safiyye MUMCUOĞLU & Prof. Dr. C. Nakış KARAMAĞARALI
"ANADOLU SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİ CAMİLERİNİN TAŞIYICI VE ÖRTÜ SİSTEMİNİN MEKÂN GELİŞİMİNDEKİ ROLÜ"
"THE ROLE OF THE STRUCTURAL AND COVER SYSTEMS OF THE MOSQUES OF THE ANATOLIAN SELJUK AND THE
PRINCIPALITIES PERIODS IN TERMS OF SPACE DEVELOPMENT" 384

Selin AKMAN
"TÜRK KIRSAL MİMARLIK MİRASINDA DEĞİŞİMİN OKUNMASI: BURDUR, YÜREĞİL KÖYÜ, HALİL ASLAN EVİ ÖRNEĞİ"
"DISCOVERING THE CHANGE IN TURKISH RURAL ARCHITECTURAL HERITAGE: THE CASE OF BURDUR, YÜREĞİL VILLAGE,
HALİL ASLAN HOUSE" 402

Tuba ÜNLÜ & Aynur ÇİFTÇİ
"ERZİNCAN İLİ, KEMALİYE İLÇESİ, AKÇALI (SOSİK) KÖYÜ'NDEKİ GELENEKSEL KONUTLARIN
MİMARİ ÖZELLİKLERİ"
"ARCHITECTURAL FEATURES OF TRADITIONAL HOUSES IN AKÇALI (SOSİK) VILLAGE, KEMALİYEDISTRICT, ERZİNCAN" 410

Uluç ALGAN
"İSTANBUL MİMARLIĞINDA ÜSLUP MELEZLENMELERİ: ART DECO-BAUHAUS SENTEZİ"
"STYLE HYBRIDIZATIONS IN ISTANBUL ARCHITECTURE: ART DECO-BAUHAUS SYNTHESIS" 422

Vahid FARKHAD & Nahid KIANI
"TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TEBRİZ'İN SAHİBÜ'L-AMR KOMPLEKSİ VE KENT KİMLİĞİNDEKİROLÜNÜN
DEĞERLENDİRİLMESİ"
"THE SAHIBU'L-AMR COMPLEX OF TABRIZ IN HISTORICAL PROCESS AND EVALUATION OF THE
ROLE IN URBAN IDENTITY"....438

Zeynep AKTAŞ & Aynur ÇİFTÇİ
"TERME KARACALI CAMİSİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE KORUMA SORUNLARI"
"THE ARCHITECTURAL FEATURES AND CONSERVATION PROBLEMS OF THE TERME KARACALI MOSQUE" 448

Zeynep KÖSE & Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ
"YENİ İDEOLOJİNİN GELENEKSEL YAPILARI: TÜRK OCAĞI'NDAN HALKEVİ'NE DÖNÜŞÜM" 464

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "Dünden Bugüne Türk Mimarlığı" isimli Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu'na hoş geldiniz. Açılış törenini yüz yüze yapmayı planladığımız sempozyumumuzu, ne yazık ki ülkemizde yaşanan deprem felaketi ve neticesinde uzaktan eğitime geçilmesi sebebiyle uzaktan yapmaktayız. Konuşmama başlamadan önce Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın destekleriyle düzenlemiş olduğu bu uluslararası sempozyumda emeği geçen herkese teşekkürlerimi iletiyorum.

Mimarî, bildiğiniz üzere "belirli ölçü ve kurallara göre yapılar yapma sanatı" olarak tanımlanmaktadır. Ancak mimarlık özünde çok daha derin meseleleri barındırmaktadır. Mimarî eserler bizlere; geçmişten bugüne milletlerin kültürlerini, tarihini, hayat felsefelerini, dünya tasavvurlarını yansıtmıştır. Türk mimarisi de binlerce yıldır dünyada görenlerini hayran bırakmış eşsiz yapılara ve felsefeye sahiptir. Türkler, marileriyle dünyanın birçok yerine kültürlerinden izler bırakmıştır. Türk mimarisinin her bir dönemi, her bir eseri ayrı inceleme konusudur. Her birinin ayrı bir hikâyesi, bizlerde ayrı bir yeri vardır. Her biri bizim değerlerimizdendir ve incelenmeyi, araştırılmayı, konuşulmayı hak etmektedir. Bu atalarımıza ve gelecek nesillerimize borcumuzdur.

Ancak hepimizin bildiği bir gerçek şudur ki günümüzde Türk mimarisi o eski estetik zevkini kaybetmek üzeredir. Bu vb. sempozyumlarla, akademik çalışmalarla ve programlarla alanında ilgili kişiler ecdatlarından ders almalıdır. Özellikle de ülkemizde yaşanan deprem felaketi hasebiyle Mimar Sinan gibi büyük ustalarımız bize örnek olmalıdır. Hem estetik açıdan hem de dayanıklılık açıdan tarihe adını yazdırmış Türk mimarîleri ve mimarları geleceğimize ışık tutmalıdır.

Düzenlemiş olduğumuz bu Uluslararası Sempozyumun ; bildirileriyle, sergileriyle, Türk Cumhuriyetlerinden katkı sağlayan davetli konuşmacılarımızla Türk Mimarisinin geleceğine ışık olacağına inanıyor, özellikle Türk dünyasında Türk mimarisi meselesi üzerine çalışmaların devam etmesini temenni ediyorum.

Prof. Dr. Musa YILDIZ
Gazi Üniversitesi Rektörü

Yayınevi ve çeşitli özel-devlet yayınevlerinden çıkan kitaplarının tasarımında kendine özgü ve süreklilik arz eden bir görsel dil olduğu da göze çarpmakta ve çağdaşlarından ayrışmaktadır. Benzer bir tutumun üç farklı kuşak altında incelediğimiz Akademi Yayınevinin sadece erken döneminde görüldüğünü ancak kurumsal kimlik oluşturacak biçimde devamlılık içeren bir işleyişe sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Literatürde Akademi Yayınevinin faaliyetlerine yönelik bir boşluk tespit edilmiş, araştırma bu yönde sürdürülmüştür. Güzel Sanatlar Akademisinin özgeçmişinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan göçebelik hali, ülkenin sanat hafızasını tutma vazifesini güçleştirmiştir. Kurumsal kimliği oluşturan anıların devamlılığı kesintiye uğramıştır. Kurumun sanat üretimini toplumla paylaşma ve tarihe not düşme vazifesini üstlenen Akademi Yayınevinin faaliyetleri, yaşanan iç sorunlar dışında toplumsal dönüşümlerden de fazlasıyla etkilenmiştir. 140 yıl içerisinde altı farklı isim kullanan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinin, 1928-1982 arasındaki dönemi Akademi olarak tanımlanmaktadır. 1937-1982 yılları arasında faaliyet halinde olan Akademi Yayınevinin 45 yıl içerisinde beş farklı isim kullandığı göz önüne alınırsa, yaklaşık her on yılda bir isim değişikliğine gittiği söylenebilir. Söz konusu değişiklikler kurumda ve dolayısıyla yayınevinde kimlik bunalımı yaşanmasına neden olmuştur. Araştırmada Akademi Kütüphanesi kataloğunda baskıda yer almayan çeliş-kili künye bilgileri tespit edilmiş, Akademi Yayınevinin bazı kitaplarının kendi kütüphanesinde bulunmadığı fark edilmiştir. Son yayın numarasından yola çıkarak oluşturduğumuz yayın listesi, Mustafa Cezar'ın paylaştığı genel faaliyet sayıları ile örtüşmektedir. Yayın numarası ibaresi bulunmayan fakat araştırma alanına girdiği düşünülen eserler çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışma kapsamında araştırma yapma talebinin KVKK gerekçe gösterilerek reddedilmesi nedeniyle, üniversite arşivi ve nadir eserler bölümünde inceleme yapılamamıştır.

KAYNAKÇA

Cezar, M. (Ed.). (1973). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 90. yıl. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları

Cezar, M. (1983). Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne. Z. Sönmez (Ed.), Güzel sanatlar eğitiminde 100. yıl (ss. 5-84). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları

Malche, A. (1939). İstanbul Üniversitesi hakkında rapor. İstanbul: Maarif Vekilliği.

Güzel Sanatlar Akademisi ıslah ediliyor. (1936, 14 Kanunuevvel). Akşam Gazetesi.

Tarakcıoğlu, M.S. (2021, 30 Nisan). Bruno Taut ve Mimarî Bilgisi Üzerine. Erişim Tarihi: 30.03.2023, https://www.arkitera.com/gorus/bruno-taut-ve-mimari-bilgisi-uzerine/

Kuşçi, A. (2021). Cumhuriyet yayıncılığının ilk planlaması: Birinci Türk Neşriyat Kongresi (2-5 mayıs 1939). Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 9 (29), 295-315.

Yanık, B. (2002). Güzel sanatlar dergisi (1939-1949) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Aral, F. (2019). Sanayi-i Nefise'den Mimar Sinan'a üniversite yayıncılığı (broşür).

Özgüven, Y. (2020). Mimarlık süreli yayınlarının tarihsel bağlamına dair bir değerlendirme: Türkiye'nin ilk mimarlık dergileri ve Arkitekt. Tarih ve Gelecek Dergisi, 6 (2), 198-222.

Mutlu, A. (1964). Güzel Sanatlar Akademisi 1963-1964 öğretim yılı açılış konuşması. Akademi Mimarlık ve Sanat Dergisi, (1), 4-6.

Yaşar, B. ve Şahin, S. (2014). Türkiye'de Özel Yükseköğretim. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (9), 137-147.

Melih AK[1]
C. Nakış KARAMAĞARALI[2]

"ANADOLU TÜRK CAMİLERİNDE AVLUNUN GELİŞİMİ"

"THE EVOLUTION OF COURTYARD IN THE ANATOLIAN TURKISH MOSQUES"

1 Gazi Üni. / melihak@gazi.edu.tr / 0000-0002-6296-8063
2 Gazi Üni. / nakis@gazi.edu.tr / 0000-0002-3255-4070

ÖZET

Avlu bir yapının birimlerini birbirine bağlayarak doğrudan geçiş imkânı veren, yapının merkezinde bulunan ya da sokak ile bağlantılı, toplanma alanı veya geçiş mekânı olarak işlev gören, üzeri açık veya kapalı olabilen ortak kullanım alanıdır. Avlunun kökeni Anadolu'da Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Türk mimarisinde ise avlunun ilk örnekleri İslamiyet öncesinde dört yön ve merkez vurgulu Budist tapınaklarında karşımıza çıkmaktadır. Avlunun benzer nitelikteki kullanımları İslamiyet sonrasında ribat, kervansaray, medrese, saray, konut gibi önemli yapı türlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte avlu en önemli gelişimini Büyük Selçuklu camilerinde göstermiştir. Bu dönem camilerinde mihrap önünde kubbe ile vurgulanmış olan harim, dört eyvanlı, revaklarla çevrili, merkezinde havuz/şadırvan bulunan bir avluya bağlanır. Bu plan tipi Anadolu'ya girdiğinde bazı değişikliklere uğramıştır. Revakla çevrili, merkezinde havuz bulunan avlu, küçültülerek harim içerisine alınmış ve birçok örnekte üzeri aydınlık fenerli kubbe ile örtülmüştür. Bununla birlikte yan eyvanlar kalkarak mihrap önünde tek bir simgesel eyvana dönüşmüştür. Bu avlu kullanımı Orta Asya ve İran'daki dört yönlü merkezi kompozisyonun Anadolu Selçuklu Dönemi'nde ortaya çıkan yeni bir sentezi olarak nitelendirilebilir. Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde az sayıda örnekte devam ettikten sonra Klasik Osmanlı Dönemi'nde ortadan kalkarak yerini şadırvanlı dış avluya bırakmıştır. Edirne Üç Şerefeli Camii'nden başlayarak tüm Klasik Dönem boyunca en seçkin örneklerini vermiş, sonrasında da Türk cami mimarisinde kullanımı devam etmiştir. Bu çalışmada Anadolu Türk camilerindeki avlu kullanımı, kökeni ve gelişimi göz önünde bulundurularak İslam Öncesi Dönem'den Klasik Osmanlı Dönemi sonuna kadarki süreçte plan şemaları üzerinden analiz edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Anadolu, Cami, Avlu, Merkezi Mekân

ABSTRACT

The courtyard is a common area, which can be open or closed, that allows direct passage to a building by connecting its units. It is either located in the center of the building or connected to the street; that also serves as a public place or a transition space. The origin of the courtyard is dated back to the Neolithic Period in Anatolia. However, in Turkish architecture, the first examples of courtyards appear in the Buddhist temples with four directions and an emphasized center in pre-Islamic times. Similar uses of the courtyard are seen in important buildings, such as ribats, caravanserai, madrasahs, palaces, and dwellings after Islam. However, the courtyard showed its most significant development in the Great Seljuk mosques. In the mosques of this period, the harim is emphasized by a dome in front of the mihrab, which is also connected to a courtyard with four iwans and surrounding porticoes bearing a pool or shadirvan at the center. This type of plan had undergone some changes when it came into Anatolia: The courtyard, which is surrounded by a portico and had a pool in the center, was diminished and intaken to the harim, which was covered by a lantern dome in most cases. However, the side iwans had been removed and turned into a single symbolic iwan in front of the mihrab. The use of this courtyard scheme can be described as a new synthesis of the four-direction central composition of Central Asia and Iran, which emerged in the Anatolian Seljuk Period. After it had continued with a limited number of examples in the Principalities and the Early Ottoman Periods, it disappeared in the Classical Ottoman Period, and was replaced by an outer courtyard with a shadirvan in the center. Starting with the Edirne Üç Şerefeli Mosque, it gave the most outstanding examples throughout the Classical Period and then continued to be used in the Turkish mosque architecture. In this study, the use of the courtyard in Anatolian Turkish mosques is analyzed by its origin and development through the plan schemes from the Pre-Islamic period to the end of the Classical Ottoman Period.

Keywords: Anatolia, Mosque, Courtyard, Central Space

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

GİRİŞ

Avlu bir yapı ya da yapı grubunun birimlerini birbiriyle ilişkilendiren ve çoğu zaman yapının çekirdeğini oluşturan mekân öğesidir. Avluların üstü açık ya da kapalı olabilmektedir ve yapı kütlesindeki konumuna göre iç avlu, ön avlu, arka avlu, yan avlu şeklinde adlandırılabilmektedir. Cami ve medrese gibi hem ortak hem özel kullanıma açık olan avlular yarı özel avlular olarak nitelendirilebilirken konut avluları özel avlu, meydan ve pazar yerlerinde bulunan avlular ise kamusal avlular olarak tanımlanabilir.

Avlu kullanımı Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır ve bununla birlikte milattan önce 3000 yıllarında Mezopotamya konutlarında iklimsel nedenlerle ortaya çıktığı düşünülen iç avluların varlığı bilinmektedir. Mezopotamya'da avlu sadece konutlarda değil saray ve tapınaklarda da önemli bir mekân öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hititlerde avlu tapınak, saray ve konutlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Helen mimarlığındaki avlu kullanımı ise doğu kökenlidir ve Mısır mimarisinden etkilenmiştir. Etrüsklerde daha sonra Roma konutlarına örnek teşkil edecek olan avlulu konutlar inşa edilmiştir. Terasları bulunan bu iki katlı konutların çevresi odalarla çevrilidir ve avlularında havuz bulunur. Avlunun Romalılarda Erken Hristiyan Dönemi bazilikalarına ek olarak konut, amfi tiyatro, hamam, katakomp ve kilise gibi önemli yapı türlerinde yaygın bir kullanımı mevcuttur. Ayrıca Suriye etkisiyle Bizans evlerinde de avlu görülmektedir.
Türklerde avlu İslamiyet'in kabulünden önce mezar külliyesi, Budist tapınağı ve han gibi yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Avlu Türklerin İslamiyet'i kabulüyle cami ve medrese yapılarının vazgeçilmez bir öğesi haline gelmiştir.

Bu çalışmada öncelikle avlunun kökeni araştırılmış ve Türklerde İslamiyet öncesi kullanımı üzerinde durulmuştur. Daha sonra ilk Türk camilerinden Klasik Osmanlı camilerine kadar cami mimarisinde avlu gelişimi plan şemaları üzerinden incelenmiştir. Avlunun kapladığı alan, caminin geri kalan kısmının alanına oranla-
narak coğrafya ve dönemlere göre avlunun gelişimi incelenmiştir.

İslamiyet Öncesi Türklerde Avlu Ve Merkezi Mekân

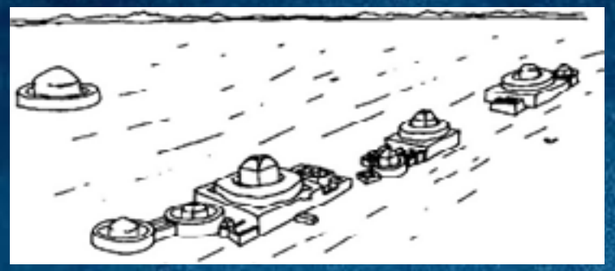
Avlu İslamiyet öncesi Türklerde mezar anıtları, ordu şehirler, Budist manastırları, hanlar gibi birçok yapı grubunda karşımıza çıkmaktadır. Avlu bu yapılarda merkezi mekân kompozisyonunun önemli bir parçasıdır.

Türk mimarisinde merkezi mekân kavramı birer mikrokozmos olarak nitelendirilen Türk çadırlarında (yurt) karşımıza çıkmaktadır. Yurtların merkezinde kutsal ateş yanar ve bu merkez ekseninde (axis mundi) kubbede tüteklik olarak adlandırılan dumanının çıkış noktası bulunur (Esin, 1971, Esin 1983; Ögel, 1995: 174).

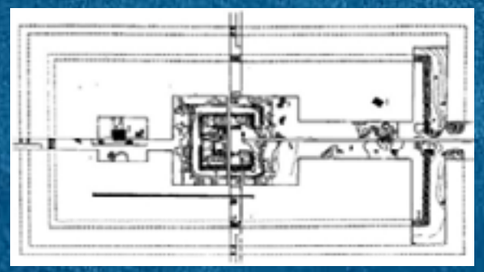
Görsel 1. Altay Türklerinin Çadırı (Esin, 1971)

Milattan önce 3. yüzyıla tarihlenen Tagisken mezar yapıları dairesel duvarları ve yüksek kaideler üzerine yerleştirilmiş merkezi kubbeleriyle dikkat çekmektedir (Hillenbrand, 2000: 275).

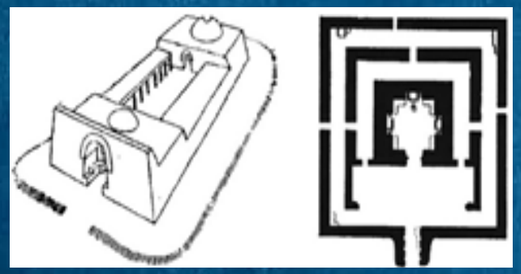
Görsel 2. Tagisken Mezar Yapıları (Hillenbrand, 2000: 274)

732 yılında inşa edildiği düşünülen dikdörtgen bir plan düzlemine oturan Göktürklere ait Kültigin Mezar Külliyesi'nde kutsal alan (bark) yapının merkezinde bulunur (Çoruhlu, 2007: 162, 165) ve dört yön vurgulu avlulu plan dikkat çekicidir.

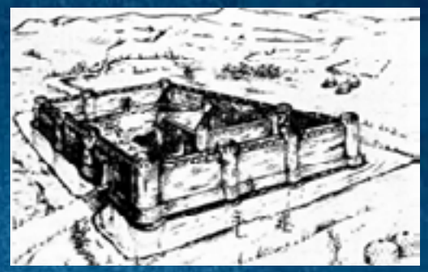
Görsel 3. Kültigin Mezar Külliyesi (Çoruhlu, 2007: 163)

Dikdörtgen planlı 7-8. yüzyıllara tarihlendirilen Ak-Beşim'deki Birinci Buda Tapınağı'nın avlusunda kubbe ile örtülü, çevre koridorlu tapınak bulunur. İkinci Buda Tapınağı ise kare planlı olup merkezinde çift koridorla çevrili Buda heykelinin olduğu tapınak kısmı vardır ve tapınak kısmının önünde açık salon olarak tariflenen avlu bulunur (Cezar, 1977: 33).

Görsel 4. Ak Beşim Budist Tapınak 1 Aksonometri (Cezar, 1977: 32), Ak Beşim Budist Tapınak 2 Planı (Akın, 1990: 37) (soldan sağa)

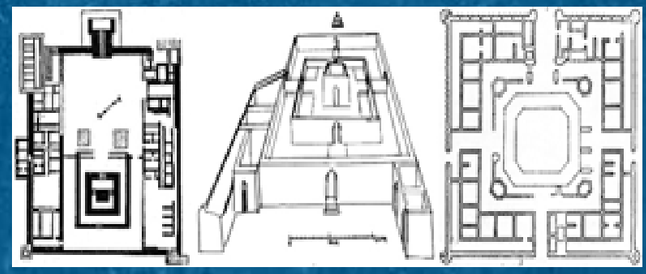
Kozmos simgesi olan dört yön vurgulu avlulu merkezi plan şeması Asya kökenlidir. Bu plan şeması Budist viharalarında ve Türklerin ilk şehirleri olarak nitelendirilen ordu şehirlerde (Ordu-Balık) karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 1994: 67; Ak ve Karamağaralı, 2022).

Görsel 5. Şagonar 3 Külliyesi aksonometri (Esin, 1972)

Orhun Nehri'nin yakınlarında 744 yılında kurulan Uygur Devleti sırasıyla Maniheizm'i ve Budizm'i resmi din olarak kabul etmiştir. (Cezar, 1977: 67). M.Ö. 3. yüzyıldan beri inşa edilen (Esin, 1972: 79, 80, 82) ve açık avlulu medreselerin öncülü olduğu düşünülen (Akın, 1990: 30) viharalar, önemli birer eğitim merkeziydi. Uygurların 767 yılında Koço'da ve 983 yılında Sengim'de inşa ettirdikleri külliyeler Türk mimarlara tasarlatılmıştır. Sengim Külliyeleri kare planlı ve avlulu olup iç kale ile dış kaleden oluşur. Murtuk'ta bulunan külliyenin merkez vurgulu avlulu plan şeması daha olgun hale gelmiştir. (Esin, 1972: 79, 80).

Uygurlar ile Çinliler 629 yılında yaptıkları bir antlaşmayla Çin başkentinden Uygur iline uzanan güzergâhta belli aralıklarla hanlar yaptırmıştır (Esin, 1972: 78). Kare planlı dört yön ve merkez vurgulu bu hanların merkezinde bir avlu bulunur ve bu avlu yapının birimlerini organize eder.

Görsel 6. Sengim Külliye 9 Planı (Çoruhlu, 2007: 248), Murtuk'ta Bulunan Viharanın Aksonometrisi (Esin, 1972), Çal-Duvar Külliyesi (Han) Planı (Esin, 1972) (soldan sağa)

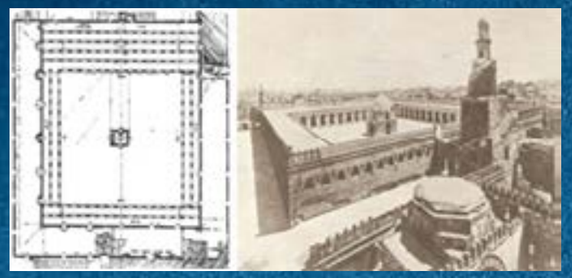
Anadolu Dışı Türk Camilerinde Avlu

Cami avlusu camiye gelen insanların buluşma, sosyalleşme, ibadet için hazırlık yapma ve bekleme yeridir. Cami avlusunun işlevlerini ise gölge ve ışık sağlama, cemaati karşılama ve toplanma şeklinde sıralanabilir. Resmi açıklamaların da yapılabildiği cami avlusu zaman içerisinde iktidarın simgesi haline gelmiştir. Hastane ve sığınak olarak da kullanılabilen cami avluları eğitim öğretim faaliyetleri için de kullanılabilmekteydi. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte düşünce sistemi, inançlar, devlet örgütlenmesi, toplum ve aile gibi birçok alanda gelen yenilikler mimarlık ürünlerini de kaçınılmaz bir şekilde etkilemiştir. Bu doğrultuda inşa edilen cami tasarımlarında, İslamiyet'i kabul eden diğer topluluklarda da olduğu gibi, ilk İslam camileri taklit edilmemiş, zamanla özgün bir cami mimarisi yaratılmıştır.

Türklerin cami mimarisine kazandırdığı en önemli tasarım ilkelerden biri Orta Asya'dan beri mimari üsluplarının bir vazgeçilmezi olan merkezi mekân anlayışıdır. Merkezi mekânın vazgeçilmez bir öğesi olarak cami mimarisinde kubbe kullanımını da Türkler önemli ölçüde olgunlaştırmıştır. Bunların yanında Türklerle birlikte avlu tasarımında da önemli gelişmeler olmuş, dört eyvanlı avlunun merkezine havuz-şadırvan yerleştirilerek cami mimarisinde vazgeçilmez bir öğe haline gelecek eyvanlı havuz-şadırvanlı avlular tasarlanmıştır (Ak, 2022).

İlk Türk Camilerinde Avlu

876-879 yıllarına tarihlendirilen Tolunoğlu Ahmet Camii Kahire valisi olan, Tolunoğlu Ahmet tarafından inşa ettirilmiştir. Türk kumandanın oğlu olduğu bilinen Tolunoğlu Ahmet, camiyi yine Türk mimarlara inşa ettirmiştir. Caminin Mısır'da yaygın olarak kullanılan taş yerine tuğla ile inşa edilmesi Türk mimarların o zamanda bu tekniği daha iyi bilmesiyle açıklanabilir (Aslanapa, 1989: 95, Yetkin, 1984: 31, 32). Tolunoğlu Camii'nde avlunun üç tarafı çift revakla çevrilidir ve harimi kıble duvarına paralel beş sahından oluşmaktadır. Cami avlusunun merkezinde ise mermer bir havuz bulunmaktadır.

Görsel 7. Tolunoğlu Ahmet Camii Planı ve Görünüşü (Yetkin, 1984: 31, 32) (soldan sağa)

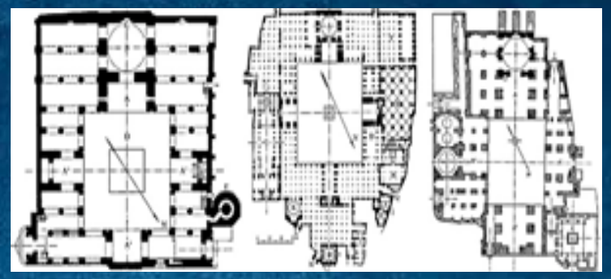
Karahanlılar tarafından inşa ettirilen Hazar Degaron Camii merkezi mekânlı camilerin gelişimi açısından çok önemli bir yere sahiptir fakat camide avlu varlığına dairi bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte yine Karahanlı eseri olan, 11. yüzyılın sonları 12. yüzyılın başlarına tarihlendirilen Talhatan Baba Camii mihrap önü kubbeli merkez vurgulu plan şemasına ek olarak 24 metreye 21 metrelik avlusuyla Türk cami mimarisinde önemli bir yere sahiptir (Cezar, 1977: 352; Çeşmeli, 2005).

Görsel 8. Talhatan Baba Camii Planı ve Görünüşü (Çeşmeli, 2005) (soldan sağa)

Büyük Selçuklu Camilerinde Avlu

Büyük Selçukluların cami mimarisine kattığı tüm yeniliklerle bir bütün halinde tasarlanan ilk eser olan Zevvare Cuma Camii 1135 yılında inşa edilmiştir. Mihrap önü kubbeli plana ilk defa dört eyvanlı avlu eklenmiş ve ondan önce inşa edilen İsfahan ve Ardistan Cuma Camileri de daha sonra dört eyvanlı plana dönüştürülmüştür (Aslanapa, 1989: 64). Dört yön vurgulu bir "mandala"yı çağrıştıran avlunun üç tarafı revaklarla çevrilidir ve revakların ortasında birer eyvan bulunmaktadır. Avlunun merkezinde ise kutsal havuz bulunur (Akgül (Karamağaralı), 1997).

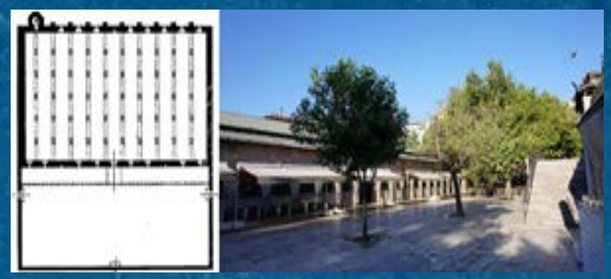

Görsel 9. Zevvare, İsfahan, Ardistan Cuma Camii Planları (Godard, 1965: 278, 280, 293) (soldan sağa)

Anadolu Türk Camilerinde Avlu

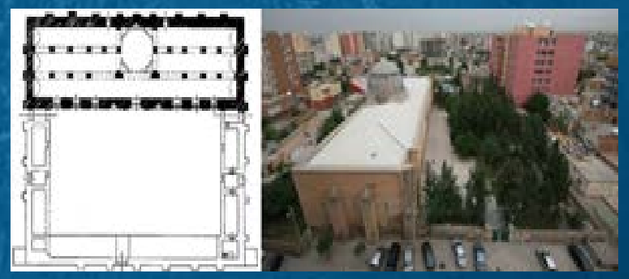
Anadolu Selçuklu Dönemi

Sivas Ulu Camii'nin tarihlendirilmesi konusunda farklı görüşler vardır. 1955 yılındaki onarım sırasında bulunan kitabelerden biri 1197 diğeri ise 1213 tarihini vermektedir (Aslanapa, 1989: 109). Dikdörtgen biçimindeki avluya kuzey, doğu ve batı yönlerinden giriş mevcuttur. Avludan harime geçişte son cemaat yeri niteliğinde bir birimin olması da önemlidir.

Görsel 10. Sivas Ulu Camii Planı (Aslanapa, 1989: 110) ve Sivas Ulu Camii Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Kızıltepe Ulu Camii'nin inşası 1204-1205 yıllarında tamamlanmıştır (Arslan, 2017). Mihrap önü kubbeli caminin harime oranla daha büyük bir alan üzerine oturan revaklı avlusu dikkat çekicidir.

Görsel 11. Kızıltepe Ulu Camii Planı (Aslanapa, 1989: 107) ve Görünüşü (Arslan, 2017) (soldan sağa)

Bitlis Ulu Camii 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başında Dilmaçoğulları tarafından inşa edilmiştir. Birçok araştırmacı Manisa Ulu Camii'nin Anadolu'da inşa edilen en eski revaklı avluya sahip cami olduğunu ileri sürer (Kuran, 1964: 49; Acun, 1985). Buna karşın 2012-2013 yıllarında yapılan kazılar sonucunda Bitlis Ulu Camii'nin revaklı havuz-şadırvanlı avlusu ortaya çıkartılmıştır. (Ülkü ve Yenğin, 2017). Bu keşifle birlikte Manisa Ulu Camii'nden daha önce inşa edilmiş, revaklı avluya sahip bir caminin varlığı tespit edilmiştir.

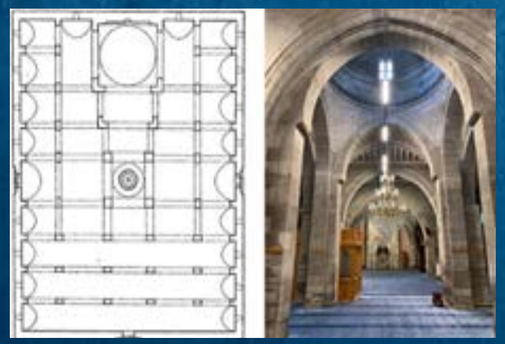
Görsel 12. Bitlis Ulu Camii Planı ve Görünüşü
(Arslan, 2017) (soldan sağa)

Harput Ulu Camii 11. yüzyılın ikinci ya da üçüncü çeyreğinde Artuklular tarafından inşa edildiği düşünülmektedir (Aslanapa, 1989: 106). Harput Ulu Camii'nin harimi mihraba paralel iki sahından oluşmakta ve mihrap önünde kubbe bulunmaktadır. Büyük Selçuklu camileriyle kıyaslandığında oldukça küçük boyutlara indirgenen avlu güneyde tek; kuzey, doğu, batıda ise çift revakla çevrilidir. Revaklı, havuzlu, küçültülmüş iç avlu, avlunun ışıklıklı üst örtüyle örtülerek tümüyle harimin içine alındığı örneklere geçiş niteliği göstermektedir.

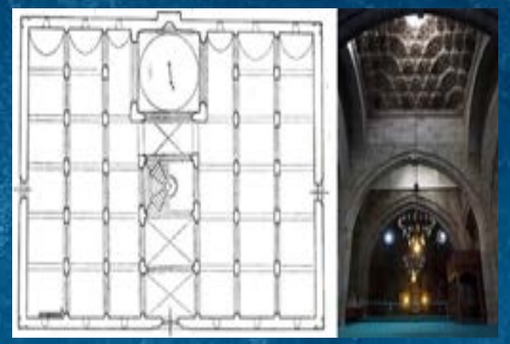
Görsel 13. Elazığ Harput Ulu Camii Planı ve İç Avlusu
(Arslan, 2017) (soldan sağa)

Kayseri Ulu Camii Danişmendliler tarafından 12. yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa ettirilmiştir (Çakmakoğlu Kuru, 1993). Mihrap önü kubbeli Kayseri Ulu Camii'nde avlu harim içinde iyice küçülmüş ve iç avlu halini almıştır. Caminin doğu ve batı kapıları avlu hatırasını yaşatan bu birime açılmaktadır. Bu iç avlunun 19. yüzyılda kubbe ile örtüldüğü düşünülmektedir (Kuran, 1995: 34). Yapının asli halinde iç avlunun aydınlık fenerli kubbe ile örtülü olduğu ve altında havuz-şadırvan olduğunu ileri süren araştırmacılar da vardır (Çakmakoğlu Kuru, 1993).

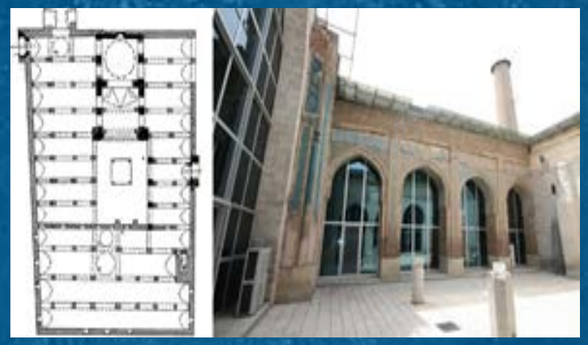
Görsel 14. Kayseri Ulu Camii Planı (Çakmakoğlu Kuru, 1993)
ve Kayseri Ulu Camii İç Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Erzurum Ulu Camii Saltukoğulları tarafından 1179-1180 tarihlerinde inşa ettirilmiştir (Arslan, 2017). Orta sahnı yüksekliği genişliği ve üst örtüsüyle diğer sahınlardan ayrılmaktadır. Mihrap önü kubbesinin kuzeyindeki çapraz tonozun tepesinde bulunan açıklığın, yapının asli halinde kapalı olduğu düşünülmektedir. Caminin tam merkezinde bulunan birim ise aydınlık açıklıklı mukarnas tonozla örtülüdür ve bu birim iç avlu niteliğindedir (Karamağaralı, 1981).

Görsel 15. Erzurum Ulu Camii Planı (Karamağaralı, 1981) ve
Erzurum Ulu Camii İç Avlusu (Melih Ak Arşivi)
(soldan sağa)

Malatya Ulu Camii 1224 yılında Alâeddin Keykûbat tarafından inşa ettirilmiştir. Mihrap önü kubbesi ve iç avluya açılan eyvanı ile dikkat çeken Malatya Ulu Camii dört eyvanlı avlulu Büyük Selçuklu cami plan şemasına en yakın Anadolu Selçuklu camilerinden biridir. (Aslanapa, 1989: 123).

Görsel 16. Malatya Ulu Camii Planı (Aslanapa, 1989: 124)
ve İç Avlusu (Arslan, 2017) (soldan sağa)

Niğde Ulu Camii 1224 yılında mihraba dik 3, paralel 4 sahınlı olarak inşa ettirilmiştir. Caminin orta sahnı diğer sahınlara göre daha geniştir ve merkezinde bulunan iç avlunun üzeri yapının ilk halinde açıktır (Yetkin, 1970: 42; Kuran, 1995: 35; Aslanapa, 1989: 123). Üzeri sonradan kapatılan iç avlu yapının asli halinde kubbe ile örtülü olsaydı tromp ya da pandantif izlerine rastlanılırdı (Gabriel, 1931: 119, 120).

Görsel 17. Niğde Ulu Camii Planı (Gabriel, 1931: 118) ve
Niğde Ulu Camii İç Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Divriği Ulu Camii Mengücekliler tarafından 1228-1229 tarihlerinde inşa ettirilmiştir (Kuran, 1995: 35). Mihrap önü kubbeli caminin orta sahnı yan sahınlara göre geniş tutulmuştur. Üzeri sonradan kapatıldığı düşünülen havuzlu iç avlusu batı ve kuzey giriş akslarının kesiştiği yerde, yani yapının merkezinde bulunmaktadır. Bu iç avlunun üzeri günümüzde aydınlık fenerli bir kubbeyle örtülüdür (Yetkin, 1970: 44).

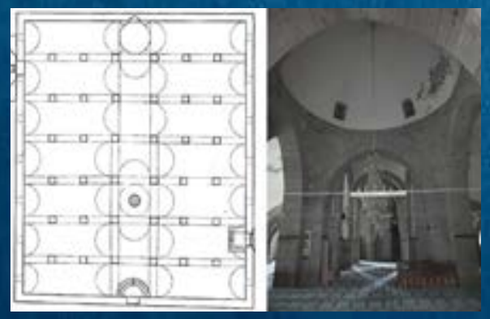
Görsel 18. Divriği Ulu Camii Planı (Gabriel, 1934: 176) ve İç Avlusu (Ögel, 1994: 32) (soldan sağa)

Kayseri Hunad Camii 1238 yılında Mahperi Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. Mihraba dik 8, paralel 10 sahından oluşan mihrap önü kubbeli caminin orta sahnı yan sahınlara göre genişlik ve üst örtüsü bakımından farklılaşmıştır. Caminin merkezinde bulunan iç avlu niteliğindeki havuz-şadırvanlı birim 19. yüzyılda kubbe ile örtülmüştür. Caminin asli halinde bu kubbenin olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur fakat sert iklim koşulları düşünüldüğünde bu birimin üstünün aydınlık fenerli bir kubbeyle kapatıldığı düşünülebilir (Karamağaralı, 1973; Çakmakoğlu Kuru, 1993).

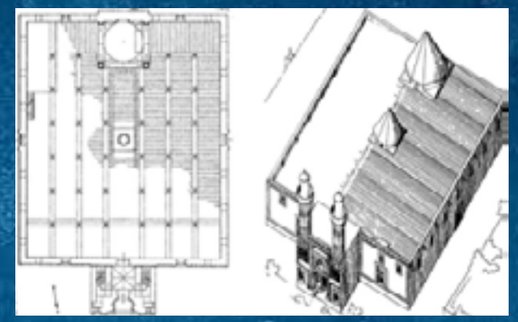
Görsel 19. Hunad Camii Planı (Karamağaralı, 1973) ve Hunad Camii İç Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Kayseri Lalâ Muslihiddin Camii 13. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa ettirilmiştir. Mihraba paralel ve dik 7 sahından oluşan caminin havuz-şadırvanlı iç avlusu 1925 yılındaki onarımda kapatılmıştır (Çakmakoğlu Kuru, 1993; Arslan, 2017).

Görsel 20. Lalâ Muslihiddin Camii Planı (Çakmakoğlu Kuru, 1993) ve Lalâ Muslihiddin Camii İç Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Sâhib Ata Camii 1283 yılında inşa ettirilmiştir ve Anadolu Selçuklu ahşap direkli camilerinin en eskisi olan olması bakımından önemlidir (Aslanapa, 1989: 134). 1258 yılında inşasına başlanan Sâhib Ata Camii iki kere yangında tahrip olmuş ve 1871 yılında yeniden inşa edilmiştir. Mihrap önü kubbeli Sâhib Ata Camii'nin geçirdiği son yangından önce tavanının düz tavanlı olduğu ve merkezinde havuz-şadırvanlı iç avlu niteliğinde bir birimin olduğu tahmin edilmektedir (Karamağaralı, 1982).

Görsel 21. Sahip Ata Camii Planı ve Perspektif Görünüşü (Karamağaralı, 1982) (soldan sağa)

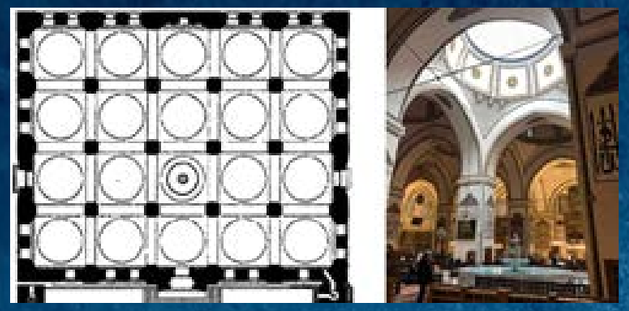
Beylikler ve Erken Osmanlı Devri

Beyşehir Eşrefoğlu Camii 1296-1299 tarihleri arasında Eşrefoğullarının merkezi olan Beyşehir'de inşa ettirilmiştir. 48 ağaç direkli cami mihraba dik 7, paralel 9 sahınlıdır ve orta sahnı diğer sahınlardan hem mihrap önü kubbesiyle hem de üstü açık iç avlusuyla farklılaşmıştır (Seçkin, 2002: 146; Aslanapa, 1989: 133). Caminin merkezinde konumlandırılan havuz-şadırvanlı iç avlunun üzeri bir dönem ahşap döşemeyle kapatılmış ve harime dahil edilmiştir (Kızıltan, 1958: 38).

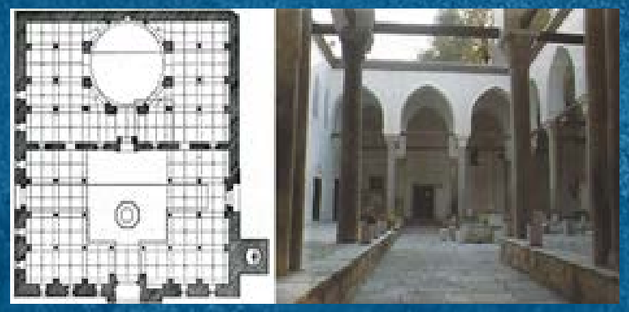
Görsel 22. Beyşehir Eşrefoğlu Camii Planı (Aslanapa, 1989: 132) ve İç Avlusu (Ögel, 1994: 12) (soldan sağa)

Bursa Ulu Camii Yıldırım Beyazıd tarafından 1396-1400 tarihleri arasında inşa ettirilmiştir (Aslanapa, 1989: 225). Cami kıble yönüne dik beş, paralel 6 sahından oluşmakta ve 20 eş birimin üzeri kubbe ile örtülüdür. Caminin giriş akslarının kesiştiği yerde bulunan iç avlunun üzerinin yapının asli halinde açık olduğu düşünülmektedir (Yetkin, 1970: 179; Kuran, 1964: 35). Altında havuz-şadırvan bulunan bu birimin üzeri sonradan camekânla kapatılmıştır (Yetkin, 1970: 179; Gabriel, 2010: 32; Aslanapa, 1989: 225; Çelik, 1993).

Görsel 23. Bursa Ulu Camii Planı (Kuban, 2007: 138) ve Bursa Ulu Camii İç Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

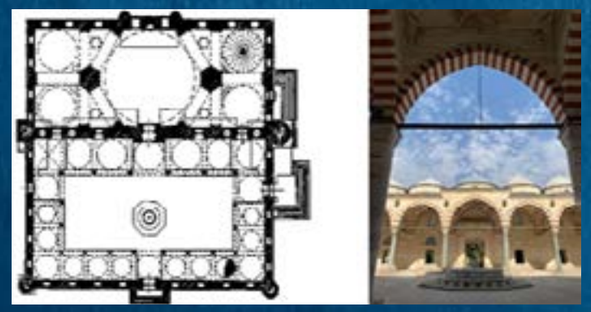
Manisa Ulu Camii Saruhanlıların merkezi Manisa'da 1366 yılında inşa ettirilmiştir (Yetkin, 1970: 161; Acun, 1985). Harimle eş ölçülere sahip, doğu ve batı yönünde çift, kuzey yönünde tek sıra revağı olan havuz-şadırvanlı avlusu harimden bağımsızdır.

Görsel 24. Manisa Ulu Camii Planı (Aslanapa, 1989: 209) ve Avlusu (Acun, 1999: 57) (soldan sağa)

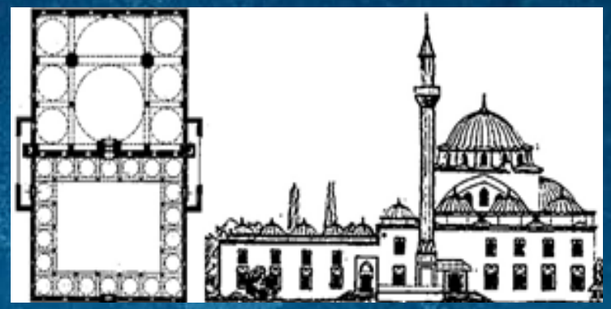
Klasik Osmanlı Devri

Edime Üç Şerefeli Camii 1437-1447 yılları arasında Sultan II. Murad tarafından inşa ettirilmiştir (Aslanapa, 1989: 234). Cami 6 ayağa oturan mihrap önü kubbesi ve dikdörtgen biçimindeki avlusuyla Osmanlı Dönemi cami mimarisinde klasik dönemin başlangıç eseri olarak kabul edilir. Caminin avlusunda her yönde tek sıra revak ve ortasında da bir şadırvan bulunur.

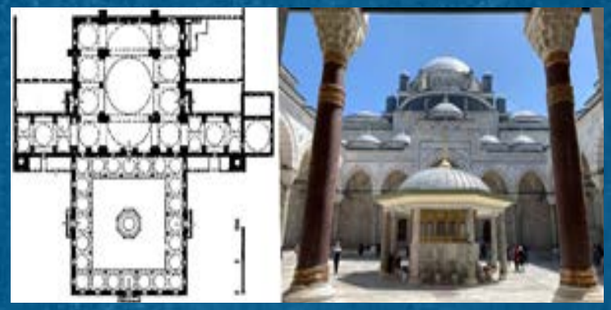
Görsel 25. Edirne Üç Şerefeli Camii Planı (Aslanapa, 1989: 236) ve Edirne Üç Şerefeli Camii Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Eski Fatih Camii 1462-1470 yılları arasında Fatih Sultan Mehmed tarafından Mimar Sinaneddin Yusuf'a inşa ettirilmiştir (Aslanapa, 1989: 239). 1765'teki büyük depremde hasar alan cami Sultan III. Mustafa tarafından yeniden inşa ettirilmiş fakat her yönde birer revağı bulunan avlusunda bir değişiklik yapılmadığı bilinmektedir (Aslanapa, 1989: 240).

Görsel 26. Eski Fatih Camii Planı (Aslanapa, 1989: 240) ve Eski Fatih Camii Batı Cephesi (Kunter ve Ülgen, 1939) (soldan sağa)

Beyazıd Camii 1501-1506 yılları arasında Sultan Beyazıd tarafından bir külliye olarak Mimar Hayreddin'e yaptırılmıştır. (Aslanapa, 1989: 245). Her yönde tek revakla çevrili şadırvanlı avlu kare biçimindedir ve çift kat pencerelidir.

Görsel 27. Beyazıd Camii Planı (Aslanapa, 1989: 246) ve Beyazıd Camii Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Şehzade Camii 1544 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir (Aslanapa, 1989: 253). Tek ve toplu, merkez vurgulu bir ibadet mekânı yaratma arzusunda olan Mimar Sinan'ın eserleri arasında önemli bir yere sahiptir. Harimin boyutlarıyla eşit boyutta olan şadırvanlı avlusunda her yönde tek sıra revak bulunmaktadır.

Görsel 28. Şehzade Camii Planı (Aslanapa, 1989: 253) ve Şehzade Camii Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

Selimiye Camii 1575 yılında Sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir (Aslanapa, 1989: 261). Tek kubbe altında toplanan merkezi mekânlı cami ile Mimar Sinan tek ve toplu mekân yaratma arzusuna nihayet ulaşılmış ve Türk cami mimarisinin en yetkin eserini tasarlamıştır. Artık klasikleşmiş haliyle her yönde tek revağı bulunan şadırvanlı avlu da, Türk cami mimarisinde en ideal şeklini almıştır.

Görsel 29. Selimiye Camii Planı (Aslanapa, 1989: 263), Selimiye Camii Kesitli Aksonometri (Kuban, 2007: 303), Selimiye Camii Avlusu (Melih Ak Arşivi) (soldan sağa)

SONUÇ

Avlu genellikle bir yapının merkezinde bulunur ve yapının birimlerini birbiriyle ilişkilendirerek organize eder. Avlunun kökeni Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Hititlerden Bizanslılara kadar farklı dönemlerde çeşitli yapı türlerinde farklılaşarak kullanılan avlu Türklerde İslamiyet öncesinde mezar külliyesi, Budist tapınağı ve han gibi farklı yapı türlerinde karşımıza çıkmaktaydı. İslamiyet'in kabulünden sonra da birçok yapı türünde yaygın olarak kullanımına devam edilmiştir.

Türk cami mimarisinde avlu kullanımı ilk olarak Tolunoğlu Ahmet Camii'nde karşımıza çıkmaktadır. 12. yüzyılda ise avlu dört eyvanlı hale getirilmiş ve Büyük Selçuklu camileriyle birlikte simgesel bir değer kazanmıştır. Revakla çevrili bu avlunun, dört yönde revağın ortasına denk gelen birer eyvanı vardır ve bu avlunun merkezine havuz-şadırvan yerleştirilmiştir.

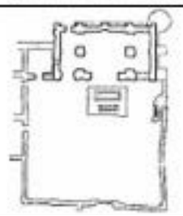
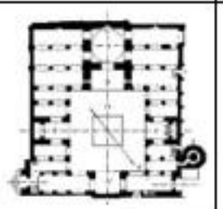
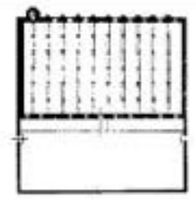
Anadolu'da Selçuklulara bağlı Artuklu ve Dilmaçoğulları gibi bazı beylikler Anadolu dışındaki örneklerde olduğu gibi avlulu camiler inşa ettirmiştir. Bununla birlikte Anadolu Selçuklu camilerinde ise klasik denebilecek iç avlulu şema yaygın olarak kullanılmıştır. Bu şema Tolunoğlu Ahmed Camii, Talhatan Baba Camii, İsfahan, Ardistan, Zevvare, Sivas, Kızıltepe ve Bitlis Ulu Camilerindeki avluların küçülerek harimin içine yerleştirilmiş hali olarak tanımlanabilir. En olgun eseri Bursa Ulu Camii olan bu iç avlulu plan şeması, Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'ne kadar devam etmiştir (Tablo 1).

Erken Osmanlı Dönemi eseri olan Manisa Ulu Camii ile avlu artık iç avlu niteliğinde değildir ve harimden bağımsız bir mimari eleman olmaya başlamıştır (Tablo 1). Bununla ilişkili olarak özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi'nde avlunun kapladığı alan, yapının geri kalan alanına oranlandığında oldukça düşük değerler ortaya çıkarken, Klasik Osmanlı Dönemi'nde avlunun kapladığı alan yapının geri kalan alanına neredeyse eşitlenmiştir. Edirne Üç Şerefeli Camii ile başlayan Klasik Osmanlı Dönemi ve sonrasında avlu kullanımı bu haliyle cami mimarisinde önemli bir yer edinmiş ve vazgeçilmez bir öğe olarak varlığını devam ettirmiştir (Grafik 1).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

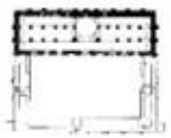
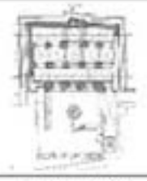
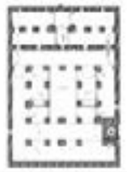
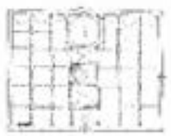
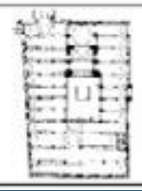
Tablolar

Tablo 1. Avlunun Harime Oranı ve Niteliği

Caminin Adı Dönemi (İnşa Tarihi)	Planı	Avlunun Harime Oranı	Avlunun Niteliği
Tolunoğlu Ahmed Camii Tolunoğlu Devleti (876-879)		Harimden Büyük	Avlu
Talhatan Baba Camii Karahanlı (11. yüzyıl sonu 12. yüzyıl başı)		Harimden Büyük	Avlu
Zevvare Cuma Camii Büyük Selçuklu (1135)		Harimden Küçük	Avlu
Ardistan Cuma Camii Büyük Selçuklu (1158-1160)		Harimden Küçük	Avlu
İsfahan Cuma Camii Büyük Selçuklu (1072)		Harimden Küçük	Avlu
Sivas Ulu Camii Anadolu Selçuklu (1197-1213)		Harimden Küçük	Avlu

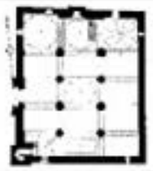
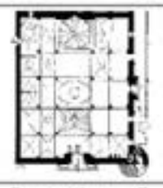
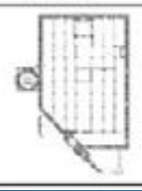
Tablolar

Tablo 1 Devamı. Avlunun Harime Oranı ve Niteliği

Caminin Adı Dönemi (İnşa Tarihi)	Planı	Avlunun Harime Oranı	Avlunun Niteliği
Kızıltepe Ulu Camii Artuklu (1204-1205)		Harimden Büyük	Avlu
Bitlis Ulu Camii Dilmaçoğlu (11. yüzyıl sonu 12. yüzyıl başı)		Harime Eşit	Avlu
Harput Ulu Camii Artuklu (1146)		Harimden Küçük	İç Avlu
Kayseri Ulu Camii Danişmendli (1205)		Harimden Küçük	İç Avlu
Erzurum Ulu Camii Saltukoğlu (1179-1180)		Harimden Küçük	İç Avlu
Malatya Ulu Camii Anadolu Selçuklu (1224)		Harimden Küçük	İç Avlu

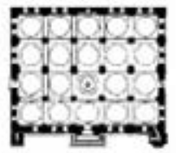
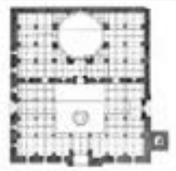
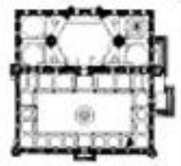
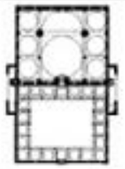
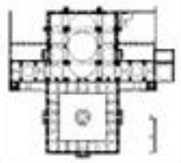
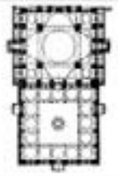
Tablolar

Tablo 1 Devamı. Avlunun Harime Oranı ve Niteliği

Caminin Adı Dönemi (İnşa Tarihi)	Planı	Avlunun Harime Oranı	Avlunun Niteliği
Niğde Ulu Camii Anadolu Selçuklu (1223)		Harimden Küçük	İç Avlu
Divriği Ulu Camii Mengücekli (1220-1229)		Harimden Küçük	İç Avlu
Kayseri Hunad Camii Anadolu Selçuklu (1238)		Harimden Küçük	İç Avlu
Kayseri Lalâ Muslihiddin Camii Anadolu Selçuklu (13. yüzyıl ilk çeyreği)		Harimden Küçük	İç Avlu
Sâhip Ata Camii Anadolu Selçuklu (1283)		Harimden Küçük	İç Avlu
Beyşehir Eşrefoğlu Camii Eşrefoğulları (1296-1299)		Harimden Küçük	İç Avlu

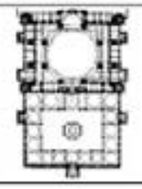
Tablolar

Tablo 1 Devamı. Avlunun Harime Oranı ve Niteliği

Caminin Adı Dönemi (İnşa Tarihi)	Planı	Avlunun Harime Oranı	Avlunun Niteliği
Bursa Ulu Camii Erken Osmanlı (1396-1400)		Harimden Küçük	İç Avlu
Manisa Ulu Camii Saruhanlı (1366)		Harime Eşit	Avlu
Edirne Üç Şerefeli Camii Klasik Osmanlı (1447)		Harimden Büyük	Avlu
Eski Fatih Camii Klasik Osmanlı (1470)		Harime Eşit	Avlu
Beyazıd Camii Klasik Osmanlı (1506)		Harimden Küçük	Avlu
Şehzade Camii Klasik Osmanlı (1544)		Harime Eşit	Avlu

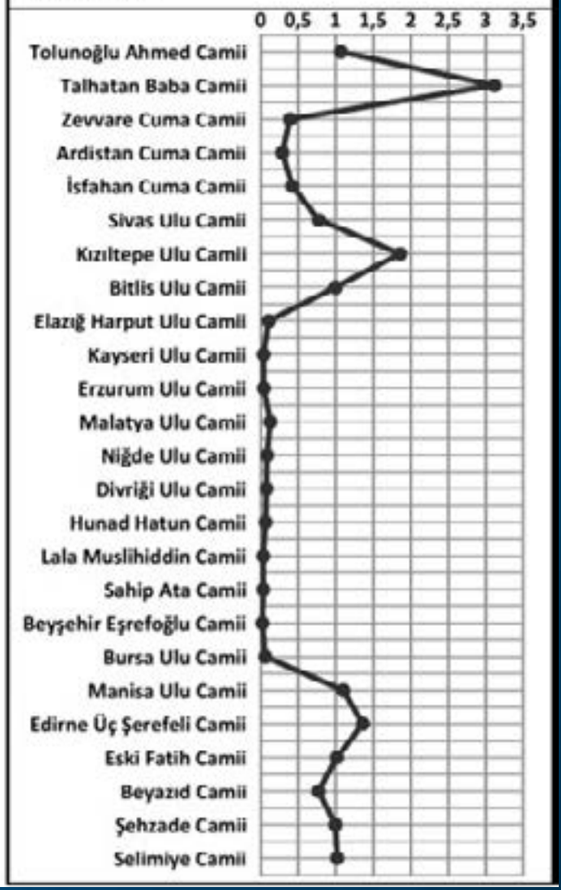
Tablolar

Tablo 1 Devamı. Avlunun Harime Oranı ve Niteliği

Caminin Adı Dönemi (İnşa Tarihi)	Planı	Avlunun Harime Oranı	Avlunun Niteliği
Selimiye Camii Klasik Osmanlı (1575)		Harime Eşit	Avlu

Grafikler

Grafik 1. Avlu veya İç Avlunun Caminin Geri Kalan Alanına Oranı

KAYNAKÇA

Acun, H. (1985). Manisa İshak Çelebi Külliyesi. Vakıflar Dergisi, (19), 127-146.

Acun, H. (1999). Manisa'da Türk Devri Yapıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ak, M., Karamağaralı, C. N. (2022). A Symbol of Central Space in Pre-Anatolian Turkish Religious Architecture: Water Element. Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning, 10(1), 55-67.

Ak, M. (2022). Anadolu Türk Camilerinde Mimari Öğe Olarak Su Kullanımı (11-15. yüzyıl), Yüksek Lisans Tezi Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akgül (Karamağaralı), N. (1997). Some Cosmic Motifs and Elements in Seljuk and Ottoman Architecture. Erdem, 9(27), 903-910.

Akın, G. (1990). Asya Merkezi Mekan Geleneği. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Arslan, M. (2017). Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (plan-mimari-süsleme), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Aslanapa, O. (1989). Türk Sanatı. (İkinci Basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık. (Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çakmakoğlu Kuru, A. (1993). Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'deki Türk Anıtları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çelik, N. (1993). Bursa Ulu Camii'nin Mimarlık Tarihi Bakımından Analizi ve Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çeşmeli, İ. (2005). Orta Asya Camilerinde Tipoloji (7-13. Yüzyıllar), Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çoruhlu, Y. (2007). Erken Devir Türk sanatı: İç Asya'da Türk Sanatı'nın Doğuşu ve Gelişimi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Esin, E. (1971). Türk Kubbesi (Gök-Türklerden Selçuklulara Kadar). Selçuklu Araştırmaları Dergisi, (3), 159-182.

Esin, E. (1972). "Muyanlık" Uygur "Buyan" Yapısından (Vihara) Hakanlı Muyanlığına (Ribat) ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme, Malazgirt Armağanı'ndan Ayrıbasım. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Esin, E. (1983). Tengrilik: Türklerde Gök Tapınağına Dair. Sanat Tarihi Yıllığı, (12), 35-60.

Gabriel, A. (1931). Monuments Turcs d'Anatolie I: Kayseri-Niğde. Paris: E. de Boccard.

Gabriel, A. (1934). Monuments Turcs d'Anatolie II: Amasya-Tokat-Sivas. Paris: E. de Boccard.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında "**Dünden Bugüne Türk Mimarlığı**" Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu

Gabriel, A. (2010). Bir Türk Başkenti: Bursa (Cilt I). (Çev. N. Er, H. Er, A. Kazancıgil). Bursa: Osmangazi Belediyesi.

Godard, A. (1965). The Art of Iran. (Çev. M. Heron). New York: Frederick A. Praeger.

Hillenbrand, R. (2000). Islamic Architecture: Form, Function, and Meaning. Edinburgh: Edinburgh University Press.
Karamağaralı, H. (1973). Kayseri'deki Hunad Câmiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Ba'zı Mülâhazalar. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 21, 199-245.

Karamağaralı, H. (1981). Erzurum Ulu Camii. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi, (3), 137-177.

Karamağaralı, H. (1982). Sâhib Atâ Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme. Rölöve ve Restorasyon Dergisi, (3), 49-75.

Kızıltan, A. (1958). Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl Sonuna Kadar). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Kuban, D. (2007). Osmanlı Mimarisi. İstanbul: YEM Yayın.

Kunter, H. B., Ülgen, A. S. (1939). Fatih Camii ve Bizans Sarnıcı. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Kuran, A. (1964). İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Kuran, A. (1995). Anadolu Selçuklu Ulucamileri. IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri, 25-26 Nisan 1994. Konya: Selçuk Üniversitesi, s. 33-41.

Ögel, B. (1995). Türk Mitolojisi II: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, S. (1994). Anadolu'nun Selçuklu Çehresi. İstanbul: Akbank Yayınları.

Seçkin, N. (2002). Fiziksel Çevrenin Öğeleri / Camiler / Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camisi. D. Kuban. (Editör). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 146-150.

Ülkü, C., Yenğin, M. (2017). 11.-12. yy Camilerinde Avlu / Bitlis Ulu Camisi'nde Yeni Bulunan Avlu. Sosyal Bilimler Dergisi, 4(17), 17-37.

Yetkin, S. K. (1970). Türk Mimarisi. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yetkin, S. K. (1984). İslâm Ülkelerinde Sanat. İstanbul: Cem Yayınevi.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 100. YILINDA

ULUSLARARASI GENÇ ARAŞTIRMACILAR SEMPOZYUMU

"DÜNDEN BUGÜNE TÜRK MİMARLIĞI"

GAZİ ÜNİVERSİTESİ TÜRK DÜNYASI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

/ turkdomgazi / turkdomgazi https://turkdom.gazi.edu.tr